

2. Довнар Т.И. Уголовное право феодальной Беларуси (XV–XVI вв.) : [учеб. пособ]. / Т.И. Довнар, В.А. Шелкопляс. – Мн. : Акад. МВД РБ, 1995. – 96 с.
3. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X – початок XXI століття) : монографія : у 2 т. Т. 1. Освіта, наука, законодавство / М. І. Колос; Нац. ун-т «Остроз. акад.». – К.; Острог, 2011. – 448 с.
4. Копик Ю.В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ю.В. Копик / Львівський національний університет ім. І.Франка. – Львів, 2015. – 220 арк.
5. Малиновский И.А. Учение о преступлении по Литовскому Статуту / И.А. Малиновский– К., 1894. – 227 с.
6. Малиновский О.О. Кровавая месть и смертные казни / О.О. Малиновский. – Томск : Типо-лит. Сиб. т-ва печ. дела, 1908. – 537 с.
7. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України : монографія / П.Л. Фріс. -К. : Атіка, 2005. – 124 с.
8. Чубинский М.П. Очерки уголовной политики : Т. 1-3 : понятие, история и основные проблемы уголовной политики, как составного элемента науки уголовного права / М.П. Чубинский. – М. : СПАРК, [2005]. – 536 с.

Остапенко Тимур Александрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ
ВІДНОСИН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО**

З XVI ст. у Великому князівстві Литовському, зокрема і на українських землях, було узаконено форму церковного шлюбу. Законодавство визначало порядок укладення шлюбу, який здійснювався у кілька етапів: сватання, оглядини, заручини, вінчання та весілля. Сватання й оглядини як підготовча стадія не породжували правових наслідків. Набули поширення заручини, що скріплювалися свідками та символічними діями. Шлюб мав бути укладений у домовлений термін. Юридичні наслідки наступали лише після заручин. Сторона, що відмовилась від одруження після укладення заручин, була зобов'язана оплатити передбачену угодою неустойку як відшкодування матеріальних витрат на підготовку до укладення шлюбу. Заручини могли бути навіть у дитячому віці.

Якщо в сім'ї було кілька дівчат, то першою завжди видавали заміж старшу за віком, а потім – уже молодших. Після сватання

та заручин представники нареченої й нареченого уклали шлюбний договір. Порядок оформлення шлюбних договорів визначався у Литовських статутах. Головною частиною такого договору були майнові відносини. Відповідно до Литовських статутів, шлюбний договір мав назву «інтерциза». У ній установлювали посаг нареченої, який давали батьки, а також віно, що забезпечував їй майбутній чоловік. Зазвичай розмір віна повинен був удвічі перевищувати розмір посагу. Після укладення інтерцизи її записували в гродських книгах [1, с. 155].

Литовський статут 1588 р. встановлював обов'язок батьків, які видавали заміж своїх дочок, дбати про своєчасний запис майбутніми зятями нареченої віна. Метою такого запису було попередження зловживань учасниками подружжя спільним сімейним майном. За Литовським статутом 1529 р. розмір віна становив 1/3 нерухомої власності чоловіка. Литовський статут 1566 р. зазначав, що розмір віна не повинен перевищувати 2/3 нерухомого майна чоловіка. Литовський статут 1588 р. затвердив аналогічний розмір віна (як і статут 1566 р.). У ст. 1 п'ятого розділу визначався порядок оформлення вінового запису, а також регламентувалась процедура встановлення його достовірності. Коли вінового запису не було, то після смерті чоловіка дружина отримувала право успадкувати рівну з іншими спадкоємцями частку його майна. Якщо вдова, яка належала до привілейованої суспільної групи, вдруге виходила заміж, інші спадкоємці повинні були виплатити їй 30 кіп грошей, щоб усунути її від реалізації права на спадщину. У випадку, коли маєток покійного шляхтича мав вартість меншу від зазначеної суми, тоді з цього майна виділялась [2, с. 271]. А у ст. 2 п'ятого розділу Литовського статуту 1588 р. зазначалось, що розмір віна повинен був удвічі перевищувати розмір посагу (приданого) дружини. Коли вдова виходила заміж удруге, діти або інші родичі-спадкоємці мали право повернути собі майно, яке було її віном, компенсувавши його вартість у грошовій формі. Законодавчий дозвіл на викуп у вдови нерухомого майна був зумовлений намаганням влади Речі Посполитої зберегти право власності роду магнатів і шляхти на певне майно та не допустити переходу цієї земельної власності до інших родів. Із цих самих міркувань Литовські статuti передбачали: придане бездітної жінки, якщо вона нікому його не заповіла, повертається після смерті жінки до власників дому її батьків.

Статуту 1588 р. забороняв насильно віддавати заміж панянок, княгинь, дівчат і вдів, потрібно було обов'язково враховувати волю і бажання тих, хто брав шлюб. У Великому князівстві Литовському шлюб мали право укласти особи, які не були в іншому шлюбі, досягай шлюбного віку і не перебували в близькій кровній спорідненості одне з одним. Порушення цих умов мало

наслідком визнання шлюбу недійсним. Канонічне право, як згадувалось, забороняло вступати в шлюб з мусульманами та євреями. Не могли вступати в шлюб монахи та римо-католицькі священники, а також особи, які вже тричі перебували в шлюбі. Спочатку шлюбний вік визначався за канонічним правом і становив: для дівчат – 12-13 років, а хлопців – 14-15 років. Згодом вимога стосовно досягнення шлюбного віку набула законодавчого закріплення. Відповідно до Литовського статуту 1566 р. він спочатку становив: для дівчат – з 15 років, а для хлопців – з 18 років. У Литовському статуті 1588 р. шлюбний вік для осіб жіночої статі був змінений і становив 13 років. Діяла заборона дівчатам виходити заміж до досягнення шлюбного віку без згоди батьків або (за їх відсутності) найближчих родичів. В іншому випадку вони втрачали право на спадщину [3, с. 233].

У Великому князівстві Литовському укладення шлюбу міжлюдьми, які належали до різних суспільних станів, дозволялось і за звичаєвим правом, і за законодавством. Проте практика показала, що це призводило до негативних наслідків для подружжя. Литовський статут 1588 р. передбачав, що шляхтянка, яка вийшла заміж за простолюдина (не шляхтича), позбавлялась права на володіння маєтком. Крім того, вона втрачала приналежність до шляхетського суспільного стану. Відмінність релігійного віросповідання нареченої та нареченого могла спричинити до перешкод укладення між ними шлюбу. Так, жінкам християнської релігії заборонялось виходити заміж за мусульман та євреїв. У Великому князівстві Литовському існувала також канонічно-правова заборона укладання шлюбу між чоловіком і жінкою, які мали спільних прадіда чи прабабу. Не допускався шлюб між своячницею та свояком. Хоча церква забороняла укладати шлюб понад 3 рази навіть у випадку смерті одного з учасників подружжя, але практика сімейних правовідносин доводила, що цю заборону інколи оминали.

Процедура весілля не регламентувалась безпосередньо Статутом, оскільки була сферою регулювання українського звичаєвого права. Весілля могло тривати кілька днів поспіль. Спочатку наречений, його друзі та родичі йшли в дім нареченої, здійснювались такі весільні обряди: зустріч нареченого, посадження нареченої, благословення майбутнього подружжя та перехід у дім нареченого. На весільну забаву запрошували родичів наречених, їх друзів і сусідів. Деколи на святкування могли завітати незапрошені гості. Після весілля, незалежно від того, відбулося церковне вінчання чи ні, шлюб вважався укладеним, юридично оформленим і суспільно визнаним [5, с. 455].

Церква охороняла шлюб і сім'ю. Проте широкі права учасників подружжя стосовно володіння, користування та розпорядження майном зумовлювали їх матеріальну незалежність один

від одного, що давало змогу їм, у випадку невдалого шлюбу, відносно легко його розірвати. Католицька та православна церковні доктрини визнавали допустимим припинення шлюбу лише після смерті одного з подружжя. Однак на практиці відбувалося розірвання шлюбу і з дозволу церкви, і без неї. Особи, які уклали шлюб за звичаєвим правом, за розлученням зверталися до державного суду, вінчані – до церковного. Для законності розлучення необхідна була взаємна згода подружжя перед державним або церковним судом чи посадовою особою місцевого органу державної влади, що воно припиняє свій шлюб і надає одне одному свободу на укладення нового шлюбу. Відповідно до Литовського статуту 1588 р., за відсутності взаємної згоди учасників подружжя на розірвання шлюбу процедура розлучення здійснювалась винятково перед церковним судом. За канонічним правом, розлучення допускалось лише за таких підстав:

1. Нездатність чоловіка до подружнього життя.
2. Наявність певного ступеня кровної спорідненості між подружжям.
3. Вчинення тяжкого злочину одним із подружжя.
4. Подружжя зрада дружиною чоловіка.
5. Тяжка хвороба одного з подружжя.

Натомість у практиці сімейних правовідносин у період чинності на українських землях Литовських статутів застосовувалися й інші підстави для розлучення. Документи, в яких оформлялось розірвання шлюбу, не зазначали його причини, а лише фіксувався сам факт і учасників цієї процедури. Припинення шлюбу відбувалось у випадку оголошення одного з подружжя вигнанцем. Шлюб припинявся також, якщо один із подружжя ставав ченцем і йшов у монастир.

Список використаної літератури:

1. Гавловська А. В. Інститут опіки і піклування в українському праві за Статутами Великого князівства Литовського: історико-правові аспекти / А. В. Гавловська // Актуальні проблеми держави і права Збірник наукових праць – Одеса: Юридична література, 2005. – Вип. 24. – С. 155 – 157.
2. Історія держави і права України. Підручник. – У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – Том 1. – Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 488 с.
3. Майкут Х. В. Історико-правові аспекти розвитку сімейного права на українських землях за Литовськими статутами / Х. В. Майкут // Міжнародна науково-практична конференція «Право та економіка : генезис, сучасний стан та перспективи розвитку», (м.Одеса, 30 травня 2008 р.) / ОНУ ім. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 233-236.

4. Музиченко П. П. Правова система Литовсько-Руської держави / П. П. Музиченко // 36. наук. праць «Проблеми педагогіки вищої медичної освіти в вузах України». — Одеса, 1995 — 348 с.
5. Семенова А. В. Вивчення Статутів Великого князівства Литовського у процесі професійної підготовки як засіб формування критичного мислення у майбутніх правознавців / А. В. Семенова // Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць. Вип. 49. — Одеса: Юридична література, 2009. — С. 455-458.

Шевчук Яна Валеріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави і права

Угненко Тетяна Володимирівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави і права

**РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ
НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ СУДОВОЇ СИСТЕМИ
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У 20-Х РР. ХХ СТ.**

З закінченням громадянської війни та переходом до нової економічної політики відбулася лібералізація соціально-економічних відносин, здійснено реформування правової системи, тож неминуче поставало питання про приведення у відповідність до цих процесів старої судової системи, яка будучи сформованою в умовах громадянської війни, не могла у повній мірі відповідати завданням нового часу.

В рамках реформування радянської системи судоустрою та судочинства у 20-х рр. ХХ ст. відбувається остаточне юридичне оформлення інституту народних засідателів. Реалізуючи проголошений принцип народного представництва при розгляді судових справ, радянська влада закріпила інститут народних засідателів на кожному з рівнів судової системи, однак було визначено, що народні засідателі будуть залучатися лише при розгляді справ по першій інстанції.

В 20-х рр. ХХ ст. відбувається оптимізація складу народних засідателів — замість 6(12) народних засідателів, до судової колегії, що здійснює розгляд справи входить лише 2 особи. Подібне рішення повинно було підвищити ефективність дій суду, зменшити проблему кадрового забезпечення та тягар на економіку країни, а також уникнути порівнянь народних засідателів з дореволюційними присяжними засідателями [1, с. 7].